

SPORTO, KAIP SOCIALINIO-KULTŪRINIO REIŠKINIO, PROBLEMATIKA LIETUVOS ISTORIOGRAFIJOJE

Malik Agamalijev, Regina Tamulaitienė

Šiaulių universitetas

Įvadas

Pastaraisiais dešimtmečiais kūno kultūros ir sporto, kaip socialinio reiškinių, tyrimo objektas labai išsiplėtė, nepalaujamai tvirtėja sporto sąsaja su daugeliu mokslo krypčių, tiesiogiai ar netiesiogiai veikiančių sportinio rengimo vyksmą, kūno kultūrą, fizinį aktyvumą. Ypač tai sakytina apie edukologiją, biologiją, mediciną, psichologiją, sociologiją ir istoriją. Sporto, kaip ir bet kurios svarbios kultūrinės ir socialinės veiklos, plėtotė įvairiais Lietuvos valstybės raidos periodais šiandien reikalauja naujos atidžios analizės ir interpretacijos, tampa vis labiau aktuali pažinimui. Sporto istorijos tyrinėtojai, kaip ir daugelis kitų mokslininkų, plečia savo veiklos sritį.

Šiame straipsnyje nagrinėjami įvairaus pobūdžio istorikų, filosofų, žurnalistų, sporto organizatorių, trenerių darbai apie Lietuvos sportą, kaip socialinį-kultūrinį reiškinį, jo svarbą asmens, visuomenės ir valstybės raidai. Sporto, kaip sociokultūrinio reiškinių, tyrimo problematika yra pakankamai plati, tačiau išsamiai nesusisteminta ir analizuota, istoriografinės analizės publikacijų tokia tema rasti nepavyko. Tyrimo imtį sudaro lietuvių mokslininkų monografijos, moksliniai straipsniai ar jų rinkiniai, studijų knygos, įvairių sporto šakų raidos tyrimai, skelbti respublikinėse konferencijose, kurie grupuojami ir išsamiai analizuojami. Temos chronologiniai rėmai bei tematika yra labai plati, todėl ją galima nagrinėti įvairiais aspektais, tačiau pagrindinis dėmesys sutelktas į mokslinę produkciją, publikuotą po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti ir apibendrinti pagrindinius sporto, kaip socialinio-kultūrinio reiškinių, tyrimo aspektus lietuvių istoriografijoje, išaiškinti silpniausius tyrinėtojų veiklos puses, į kurias turėtų būti kreipiamos jų pastangos.

Tyrimo problema. Kokie sporto, kaip sociokultūrinio reiškinių, aspektai išryškinami lietuvių istoriografijoje, kokia jų atspindėjimo specifika.

Tyrimo objektas. Sporto, kaip sociokultūrinio reiškinių, istoriografija.

Tyrimo uždaviniai: išnagrinėti teorinę sporto, kaip reiškinių, sampratą ir jos turinio interpretaciją mokslinėje literatūroje; išryškinti pagrindinius sporto, kaip socialinio-kultūrinio reiškinių, moksliniuose tyrimuose bruožus, išryškinti jų specifiškumą.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, aprašomasis, kritinis-analitinis.

Tyrimo rezultatai

Visus iki šiol atliktus sporto, kaip sociokultūrinio reiškinių, tyrimus pagal mokslininkų lygmenį galima skirti į tris pagrindines grupes: *mokslininkų darbai*, analizuojantys teorinius sporto, kaip socialinio-kultūrinio reiškinių, aspektus, *istorikų ir kitų sričių specialistų* (edukologų, žurnalistų, kūno kultūros ir sporto darbuotojų) *kompleksiniai darbai* nagrinėjama tematika, *populiari mokslinė literatūra* apie kūno kultūrą ir sportą.

1. Mokslininkų darbų apžvalga

Dalyje darbų nemažai dėmesio skiriama teorinei sporto, kaip socialinio-kultūrinio reiškinių, analizei. Sporto daugiaplaniškumą, savitumą ir įvairovę išsamiai nagrinėja filosofai. Pirmiausia minėtini mokslininkai, analizuojantys sportą kaip socialinį ir kultūrinį reiškinį, kurie vadovaujasi T. Parsons parengtu tyrimo modeliu. Juo remdamiesi, mokslininkai R. Pacenka, S. Kavaliauskas (1998, p. 58), teigia, jog *sportas tradiciškai yra suvokiama, kaip varžybų elementą turinti institucionalizuota fizinė veikla, kurios rezultatą lemia psichofiziniai veiksmai, o vyksmą reglamentuoja oficialios taisyklės*. Sporto sąvokos apibrėžimą bei jo įtakos žmogui ir visuomenei suvokimą komplikuoja tai, jog sportas nevienodai vertinamas ir suvokiamas ne tik visuomenių, bet ir kiekvieno individo atskirai. Anot T. Parsons, galima išskirti keturias žmogaus veikimo bendrose sistemose posistemes: kultūrinę (*socialinės vertybės, ideologijos, simboliai ir ritualai*); socialinę-struktūrinę (*normos, vaidmenys, institucijos*); asmeninę (*motyvai, požiūris*); organinę (*anatomija ir fiziologiniai procesai*). Įvertinant didžiulį estetinį sporto potencialą, neretai sportą bandoma lyginti su menu (Matonis, 2003) ir šia prasme analizuoti sportą kaip kultūros reiškinį. S. Laskienė (2006) aptaria sporto filosofijos sampratų įvairovę, objektą, analizuoja asmens raiškos galimybes per sportą. Kiekvieno sportuojančio žmogaus motyvai (Šukys, 2002, p. 65) iš esmės yra skirtingi. Tai lemia socialinis gyvenimas, kryptingas bręstančios asmenybės ug-

dymas, asmeninės ambicijos ir daugelis kitų faktorių (Tamulaitienė, Lukavičienė, 2009). Sporto reikšmė bei samprata kinta kartu su žmogaus gyvenimo vieta ir darbo aplinka, tam įtakos turi asmens lytis, sveikatos būklė bei amžius. Šiame straipsnyje koncentruojamasi į T. Parsons išskirtus du pirmuosius, t. y. sporto, kaip kultūrinio ir socialinio-struktūrinio reiškinių, aspektus, Lietuvos filosofų, istorikų teorinius tyrimus, apibūdinančius sportą šiuo požiūriu, kai kultūrinės plotmės paradigmos atveju pagrindžiamos sporto vertybės ir funkcijos, o socialinės-struktūrinės plotmės paradigma nusako aukštų pasiekimų sporte skatinimą ir socialinių procesų sporte įvertinimą.

Apžvelgus Lietuvos mokslininkų tyrimus, galima teigti, kad darbų, kuriuose analizuojami teoriniai šiuolaikinės sporto sampratos aspektai, nėra gausu – Lietuvoje šios srities atstovai dažniausiai remiasi užsienio autorių publikacijomis.

2. Kompleksiniai darbai sporto tema

Vienas reikšmingiausių bendro pobūdžio darbų sporto, kaip reiškinių, tyrimo tema – mokslininkų grupės parengta kolektyvinė monografija „Lietuvos kūno kultūros ir sporto istorija“ (toliau LKKSI), kurioje pirmą kartą Lietuvos istorijoje autoriai chronologiniu principu atskleidžia sporto svarbos valstybei ir visuomenei kaitą istorijos raidoje, o sporto atsiradimą aiškina labai įvairiai, išskirdami dvi pagrindines teorijas: 1) sportas atsirado kaip praktika ir pasirengimas darbinei bei karinei veiklai; 2) sportas yra biologinė būtinybė, priemonė igimtam judėjimo impulsui realizuoti. Monografijoje analizuojami Lietuvos sporto, kaip reiškinių, pradmenys (LKKSI, Steponaitis, 1996). Čia rašoma, kad baltų kūno kultūra nuėjo ilgą ir sudėtingą raidos kelią. Fizinio lavinimo tikslai kilo iš to meto žmogaus gyvenimo sąlygų – pagrindinė gamybinė jėga visada buvo išsivystęs žmogus, jo organizmas. Susiformavusios lietuvių tautos ir besikuriančios lietuvių valstybės sąlygomis fizinis lavinimas įgavo organizuotesnę formą. Karių fizinis pasirengimas ypač didelę reikšmę įgijo besikuriančioje Lietuvos valstybėje, o Vytauto valdymo laikais karių fizinis rengimas vykdytas pagal gerai apgalvotą sistemą ir neatsiliko nuo tokio rengimo Vakarų kraštuose. Tokio ankstyvo Lietuvos raidos laikotarpio kūno kultūros ir sporto tyrimų turime mažai.

Monografijoje nagrinėjamas kūno kultūros ir sporto idėjų plitimas, Lietuvą prijungus prie Rusijos imperijos (LKKSI, Visockis, 1996). Akcentuojama, jog formaliai neapibendrinti liaudies žaidimai ir įvairūs fiziniai pratimai, perduodami iš kartos į kartą, iki pat nepriklausomos Lietuvos atkūrimo sudarė kaimo gyventojų, kurie XIX a. bei XX a. pradžioje buvo didžiausia Lietuvos gyventojų dalis, fizinio lavinimo pagrindą. Autorius daro prielaidą, kad politi-

niai ir kitokie draudimai, žemesnis gyvenimo lygis stabdė kūno kultūros plitimą tarp gyventojų, tačiau XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, sparčiai vykstant urbanizacijos procesui, kūno kultūra tapo sudėtine Lietuvos miestiečių kultūros dalimi. Būtent, tuo metu ėmė kurtis pirmosios sporto draugijos, būreliai, Lietuvos sportininkai ėmė varžytis tarptautiniuose čempionatuose. Tačiau Pirmasis pasaulinis karas nutraukė tarptautinius sportinius ryšius, o kai kuriose šalyse fizinė kultūra buvo pajungta karių rengimui. 1915 m. Rusijoje tam tikslui buvo paskelbta vadina- moji sporto mobilizacija, tačiau Lietuvoje ji nebuvo sušaukta, nes tais metais Lietuvos teritorija buvo okupuota Vokietijos armijos.

Pirmųjų Lietuvos Respublikos gyvavimo metų sportą aptarę istorikai pažymi, kad juo visuomenė menkai tesidomėjo. Monografijoje apibendrin- ta sportinės veiklos pradžia Lietuvoje, pasitelkus gausią archyvinę medžiagą (LKKSI, Liupkevičius, 1996). Straipsnio autorius, išnagrinėjęs sporto organizacijų kūrimą, prasidėjusias įvairių sporto šakų Lietuvos pirmenybes, išskiria esminį sporto bruožą – entuziazmą, akcentuoja, jog sporto sąjūdžiui, ypač atskiroms sporto organizacijoms, būdinga tam tikra ideologinė, politinė, kultūrinė orientacija. Autorius daro išvadą, kad 1932 m. priimtas Kūno kultūros įstatymas, kuriuo buvo įsteigta nauja valstybinė įstai- ga – Kūno kultūros rūmai, padarė lemiamą įtaką sporto vyksmui, didėjo finansavimas sporto bei kultūros renginiams, sporto vadovybė rūpinosi sportininkų auklėjimu, ypač griežtai kovojo už sporto mėgėjiškumą.

Aukščiau minėtos kolektyvinės monografijos viename skyriuje analizuojama sporto raida Lietuvos pirmosios sovietinės ir nacių okupacijų periode (LKKSI, Tamulaitienė, Bubnys, 1996) bei aprašomi 1940–1941 m. krašte sparčiai gilėję kūno kultūros bei sporto sovietizacijos procesai ir tendencijos, kai tautinė kūno kultūros ir sporto sistema pradėta reorganizuoti pagal sovietinį modelį – siekta sportą centralizuoti ir suvalstybinti. Panaikintos iki tol gyvavusios įvairios lietuviškos sporto draugijos, būreliai, sužlugdytas sporto sąjūdis ir sporto demokrati- zacijos pagrindai. Monografijoje, remiantis plačia šaltinių baze, pirmą kartą atlikta gili Antrojo pasaulinio karo metų Lietuvos sporto analizė, apibendrin- tos galimybės per sportą išreikšti okupuotos tautos nuostatas.

Pokario (1945–1959) Lietuvos SSR etapui įvertinti paskirtas monografijos (LKKSI, 1996) sky- rius, parengtas R. Tamulaitienės, kur pabrėžiama, kad sovietmečio kūno kultūros ir sporto procesuose sąveikavo dvi tarp savęs glaudžiai susijusios veiklos kryptys – masiškumas ir meistriškumas, tyrimai pa- remti gausiais archyvinių šaltinių duomenimis.

Sporto ir kūno kultūros procesų vėlesnio peri-

odo (1959–1965) analizei skirta (LKCSI, Rekešius, 1996) viena publikacija. Tyrėjas pabrėžia, kad sportas Lietuvos SSR tapo sudėtine komandinės sovietinės ekonomikos dalimi su griežtu perspektyviniu planavimu, atsiskaitomybe ir centralizuotu valdymu. Pagrindinis dėmesys buvo skiriamas aukšto meistriškumo sportininkams rengti, vis didėjo atotrūkis tarp masinės kūno kultūros ir meistriškų sporto rezultatų siekio. Tačiau sovietmečiu pradėta rūpintis neįgaliųjų sportu, įkurta naujų savarankiškų sporto šakų federacijų, tautinių mažumų sporto klubų.

Monografijoje dėmesingai analizuojama sukaupta sporto, kaip socialinio ir kultūrinio reiškinio, patirtis atgimimo laikotarpiu (LKCSI, Misevičius, 1996). Jo ir kitų (Tamulaitienė, 2006) tyrimai skiriami nepriklausomos Lietuvos sporto pamatų, kuriuos padėjo 1988-12-11 įkurtas Lietuvos Tautinis Olimpinis Komitetas (LTOK), pagyvinęs sporto gyvenimo organizavimą, sustiprinęs Lietuvos sporto savarankiškumo siekį, kritinei analizei. 1990-03-11 atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, pradėta pereiti prie pasaulinio sporto valdymo modelio. Autoriai akcentuoja, kad Lietuvą tarptautiniame kontekste garsino ne tik politikai, politinės sutartys, auganti ekonomika, sugrįžtančios tradicijos, bet labiausiai – sportininkai, pasiekę pergalių olimpinėse žaidynėse, pasaulio čempionatuose.

Nemaža dalis publikacijų skirta olimpinio sporto problematikai. Tai išsamiausiai nagrinėjama tema (LKCSI, Žilinskas, 1996). Rašoma apie pirmuosius Lietuvos olimpiečius (Gečas, 1999), įvertinami tarpukario Lietuvos ir išeivijos atstovų startai olimpiadose, jų pergalės ir pasirodymai. Autorius pažymi, jog svarbiausias jų tikslas buvo ne užimti prizines vietas, bet garbingai dalyvauti olimpiadose ir atstovauti tėvynei Lietuvai. Autorius mini pirmąją tautinę olimpinę organizaciją, susikūrusią 1922 m., – Lietuvos sporto lygą, kuri rūpinosi sportininkų rengimu olimpinėms žaidynėms.

Lokalinės sporto istorijos tyrimams skirta R. Tamulaitienės, N. Veršinskienės, J. Misevičiaus monografija (1998), analizuojanti kūno kultūros ir sporto pradmenis Šiaulių apylinkėse nuo XX a. pradžios iki 1997 m. Autoriai, pasitelkę įvairius archyvinius šaltinius, sportininkų, trenerių interviu, sporto statistiką, apibendrina daugelį šios temos aspektų – sporto organizacijų ir klubų plėtrą, sporto bazės plėtotę, sporto valdymo struktūros kaitą, sportinio masiškumo ir meistriškumo siekimą. Lokaliems karo metų sporto būklės Šiauliuose tyrimams priskiriami R. Tamulaitienės (2002) moksliniai straipsniai bei glausta sporto problematikos analizė leidinyje „Šiaulių miesto istorija“ (2007). Lokalioje vietovėje, Vakarų Lietuvos regione, kūno kultūros ir sporto situaciją analizuoja I. Jakubavičienė (2006). Dalis is-

torijos ir edukologijos mokslo krypčių publikacijų skiriama atskiros sporto šakos – slidinėjimo raidos tyrimams (1998).

Tautinio tapatumo per sportą sovietmečiu aspektas aptariamas R. Čepaitienės, I. Butauto (2006) straipsnyje, kuriame bandyta pagrįsti idėją, jog sportas sovietizacijos sąlygomis paradoksaliai įgijo geras prielaidas ne slopinti, o kaip tik padėti išlaikyti ir stiprinti tautinę savimone.

Nemažą tyrinėjimų dalį sudaro publikacijos studentų, kaip atskiros socialinio sluoksnio sporto, raiškai apibūdinti. Pažymėtina, jog Lietuvos studentija niekada nebuvo sporto sąjūdžio nuošalyje. Publikuota literatūra (Genevičius, Paškevičius, Garbaliuskas, 1997) šia tema – tai studentų sporto pasiekimų apžvalgos. Autoriai, laikydamiesi Lietuvos sporto istorijos chronologijos principo, nagrinėja studentų dalyvavimą sporto varžybose 1918–1997 m., nurodo iškovotų aukso, sidabro ir bronzos medalių kiekį, kaip labai aukštą Lietuvos sporto lygio įrodymą, aptaria studentų kūno kultūros ir sporto organizavimą. Studentų sportas, ne vien kaip atskiros socialinės grupės, bet ir kaip atskiros regiono reiškinys, atspindimas R. Tamulaitienės ir S. Norkaus monografijoje (2008). Monografija svarbi visais požiūriais: joje gausu informacijos apie sportą ir sporto mokslą, išdėstyta sporto įtaka asmeniui, analizuojama sporto reikšmė bendruomenės kultūrinei atminčiai. Aukštojo kūno kultūros mokslo plėtrą Lietuvoje nagrinėjo S. Stonkus (2007), tačiau jo knygoje daugiausia vietos skirta LKKA veiklai. Apie Lietuvos akademinio jaunimo futbolo raidą rašė A. Klimkevičius (1997). Jo nuomone, studentų futbolas tarpukario metais vystėsi gana lėtai, nes nestabili ekonomiškai, nualinta Pirmojo pasaulinio karo valstybė negalėjo daug dėmesio skirti akademiniam sportui. Tačiau Lietuvos akademinio jaunimo futbolas, neišsiskirdamas iš silpno studentų sporto fono, prisidėjo prie sporto populiarinimo ir kuklių Lietuvos rinktinės bei klubinių komandų pergalių tarpvalstybinėse ir tarptautinėse rungtynėse.

Keletas mokslo publikacijų skirta Lietuvos integracijai į Europos Sąjungą per sporto procesus aptarti. Šį kontekstą atskleidžia R. Tamulaitienė (1997, 1998). Ji analizuoja 1990 metais nepriklausomybę atgavusios Lietuvos Respublikos siekius įsijungti ne tik į Vakarų Europos ekonomines, politines, gamybinės, bet ir sporto struktūras. Atlikus tyrimą, daroma išvada, kad sportas yra ta sritis, kurioje Lietuva gali sėkmingai talkinti tarptautiniam supratimui, taikai, tolesnei pasaulio raidai, pažymima, kad Lietuvos sporte įvyko dideli pasikeitimai: nuo centralizuotos sporto valdymo formos pereita prie demokratinės, be to, nepaisant ekonominių, socialinių, kultūrinių skirtumų ir problemų, Lietuva Europos šalių spor-

te turi pakankamai gerą įvertį, neabejotinai atitinka visus standartus bei bendrus kūno kultūros raidos bruožus.

Išanalizavus kompleksinius istorikų ir kitų sričių mokslininkų tyrinėjimus, galima tvirtinti, jog šio pobūdžio publikacijų tematika pasižymi problemų įvairove, sudaro didžiąją visos sporto, kaip socialinio-kultūrinio reiškinių, istoriografijos dalį.

3. Populiari mokslinė literatūra

Lietuvos sporto problematikai nemažai dėmesio skiriama apibendrinančio pobūdžio mokslinio populiarinimo darbuose, kuriuos parašė sporto žurnalistai, sportininkai, kūno kultūros ir sporto darbuotojai. Sovietmečiu dažniausiai išleistos knygos krepšinio sporto šakos tematika. Tai R. Požerskio ir R. Rakausko (1987), žurnalisto R. Delkaus (1998) sporto fotoalbumai, S. Tokerio ir A. Talačkos (1989) knyga, S. Jovaišos (1989), R. Endrijaičio (1998) prisiminimų knygos. Tie leidiniai turi didelės išliekamosios vertės, jose daug naudingos informacijos ir pradedantiems krepšinininkams, ir jau patyrusiems sportininkams – jų darbai yra reikšminga sporto istorijos žinių bazė. Visose šių autorių knygose aprašomi ne tik pavienių sportininkų karjeros vingiai, iškovoti laimėjimai, sėkmės ir nesėkmės. Knygos skiriamos ir atskiriems sporto klubams, sporto šakoms, miestų ir miestelių sportininkams. Pastebėta, kad pastaraisiais metais tokio pobūdžio sporto literatūros ypač pagausėjo, kartu daugėja tekstų, siejamų su sporto pasiekimais, varžybų eiga, sporto bazių statyba, tačiau juose nesiremiam sporto, kaip reiškinių, analize.

Galima išskirti dar vieną darbų grupę, kurioje intensyviai tiriama sporto raida Lietuvos regionuose. Joniškio regiono sporto raidą nagrinėja L. Karaliūnas (2001, 2003, 2006). Lokalinei sporto problematikai priskiriamos F. Paškevičius (2001, 2002) knygos. Gausius sportininkų, trenerių, sporto darbuotojų raiškos aspektus analizuoja sporto žurnalistai Ž. Kavaliauskaitė ir E. Vitkus leidinyje „Šiaulių rajono sportas“ (2007).

Istorinę apybraižą apie Vilniaus *Žalgirio* futbolininkus parašė G. Kalinauskas (2000). Jos turiniu skaitytojams pristatomi unikalūs duomenys apie futbolo komandos istoriją. Joje gausu futbolo istorijos faktų ir skaičių, garsinami geriausieji Lietuvos futbolininkai, SSRS rinktinės nariai, komandos startai Europos šalių klubinių komandų taurių turnyruose. Įvairių periodų olimpinio sporto aspektus populiarina sporto žurnalisto M. Baryso (1974, 1978, 1982) knygos, pristatančios vasaros ir žiemos olimpinių žaidynių ištakas ir raidą, V. Saulio (1981) knyga, analizuojanti žmonių pasiektus rekordus. Žymių sporto specialistų, sporto vadovų, žurnalistų pasakojimus

apie kūno kultūros ir sporto peripetijas po Maskvos Olimpinių žaidynių sukaupė Č. Antanynas, A. Barysas, V. Bogušas (1988). Žiemos Olimpinių žaidynių Lilehameryje rezultatų analizė, sportininkų startai ir olimpinė kasdienybė susisteminta A. Krukausko (1995) leidinyje. Neabejotinai vertingas leidinys, pasakojantis apie Lietuvos sportininkų dalyvavimą 1992 m. įvykusiose XVI žiemos Olimpines žaidynes Albervilyje ir XXV – Barselonoje.

Apibendrinant galima teigti, kad mokslo populiarinimo literatūra sporto tematika Lietuvoje labai gausi, įvairiapusiška, gausiai iliustruota, joje skaitytojais susipažįsta su įdomiais ir vertingais faktais apie krašto sporto raidą, ji reikšminga ir sporto istorijos tyrėjams.

Išvados

1. Nustatyta, kad mokslinė literatūra apie teorinius sporto, kaip socialinio-kultūrinio reiškinių, aspektus Lietuvoje negausi, dažniau jos tyrėjai remiasi užsienio autorių publikacijomis. Šiuolaikiniame, naujų technologijų ir inovacijų pasaulyje sportas nėra užmirštas, tačiau jis daugelio tyrinėtojų neanalizuojamas tikrąja jo prigimtimi ir prasme. Sportas, kaip reikšmingas socialinis-kultūrinis reiškinys, nėra visiškai išaiškintas ir apibrėžtas mokslinėje literatūroje. Tai bandė padaryti užsienio mokslininkai, jų darbų interpretacijų parengė ir žymūs lietuvių filosofai, istorikai, sociologai, tačiau bendros, vieningos nuomonės nėra.
2. Sporto, kaip sociokultūrinio reiškinių, tyrimo publikacijas galima suskirstyti į dvi grupes: a) sovietinės Lietuvos, kai mūsų sportininkai atstovavo ne savo šalį, b) po nepriklausomybės paskelbimo, jau LTOK remtą sportą. Tačiau literatūroje, išlaikant chronologines ribas pagal tematiką, šie du laikotarpiai nagrinėjami bendrai, net lyginami. Itin pabrėžiama olimpinio sporto svarba, tai, jog po nepriklausomybės atgavimo, nors ir maža šalis, bet išugdė daug talentingų sportininkų, kurie sugebėjo rungtis su didžiųjų pasaulio valstybių sportininkais ir taip garsinti savo tėvynę. Literatūroje olimpinis sportas nagrinėjamas pagal atskiras sporto šakas, aptariant kiekvieno sportininko dalyvavimą olimpinėse žaidynėse.
3. Sporto, kaip socialinio-kultūrinio reiškinių, tematikos tyrimai labiausiai suintensyvėjo po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo, kai 1996 m. buvo išleista kolektyvinė monografija „Lietuvos kūno kultūros ir sporto istorija“. Tyrinėtojai daugiausia dėmesio skyrė kūno kultūros ir sporto chronologijai bei istorijai, valdymo aspektams, sporto organizacijų, bazių, klubų kūrimui ir veiklai, atskirų gyventojų grupių sportinei raiškai, olimpinio sporto tematikai.

4. Nemaža publikacijų dalis tenka lokalinėms sporto raidos problemoms nagrinėti, iš kurių žymi dalis – Šiaurės Lietuvos tyrimams. Daugiausia darbų sporto tematika apima Šiaulių miesto ir rajono, Joniškio regionus, o publikacijas parengė sporto istorikai, žurnalistai ir sporto vadovai. Lokalinė sporto istorija yra ne tokia gausi kaip bendro pobūdžio sporto istorijos literatūra, tačiau kalbant apie tam tikro krašto, miesto sportą pabrėžiama jo svarba visuotiniame sporte, parodomi išskirtiniai sporto bruožai, sporto šakų įvairovė, talentų gausa.
5. Ne mažiau reikšmingos kitai darbų grupei skirtos knygos ir straipsniai, analizuojantys atskirų sporto šakų specifika ir problematiką. Svarbiausia, jog šiuose darbuose išlaikoma chronologinė tvarka, aptariama krašto sporto istorija, pažymimi svarbiausi faktai sporto raidos vystymosi etapuose. Aprašomi tarptautiniai ir vietiniai Lietuvos čempionatai, jų laimėtojai ir prizininkai, dalyviai.
6. Žymų publikacijų skaičių sudaro gyventojų grupių sporto tyrimai. Labiausiai mokslinėse publikacijose išsiskiria akademinio jaunimo sporto raidos analizė. Nagrinėjant Lietuvos studentų sporto istoriją, išsiaiškinta, kad lietuvių studentai jau nepriklausomos Lietuvos gyvenime buvo sportininkai tarp Baltijos šalių studentų. Svarbios tarptautinės studentų sporto žaidynės, Lietuvos įvairių sporto šakų čempionatai, kuriuose išryškėja tikrieji talentai, po studijų tampantys profesionaliais sportininkais.
7. Mokslo populiarinimo literatūroje daug vietos skirta krepšiniui. Į Lietuvos sporto istoriją įrašytų trenerių, žaidėjų bei visą gyvenimą krepšiniui atidavusių sporto apžvalgininkų darbai taip pat išlaiko chronologinį principą, apžvelgiamos svarbiausios krepšinininkų pergalės. Tokia mokslo populiarinimo literatūra turi didelę žinių apie sportą išliekamąją vertę. Trenerių bei sportininkų rašytuose darbuose yra daug naudingos informacijos pradedančiajam sportininkui ar net savo srities profesionalui. Pastebėtina tai, jog kitų, nei krepšinio, sporto šakų literatūros gausa po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, nepadidėjo.

Literatūra

1. Antanynas Č., Barisas A., Bogušas V., 1988, *Draugystės startai*. Vilnius: Mintis.
2. Čepaitienė R., Butautas I., 2006, Mus vienija alus ir pergalės? arba sportas ir lietuviškoji tapatybė. *Lietuvos istorijos studijos*. Nr. 17. P. 97–112.
3. Barysas M., 1974, *Miunchenas olimpinis ir kasdieniškas*. Vilnius: Mintis.
4. Barysas M., 1978, *Penki žiedai virš Monrealio*. Vilnius: Mintis.
5. Barysas M., Gudelis V., 1980, *Metai ir startai*. Vilnius: Mintis.
6. Barysas M., 1982, *Aidi kurantų olimpiniai dūžiai*. Vilnius: Mintis.
7. Delkus R., 1998, *Gyvieji protokolai. Įdomybės, įvykiai, komentarai*. Vilnius.
8. Endrijaitis R., 1998, *Krepšinis – mano gyvenimas*. Vilnius: Jaudrija.
9. Gečas S., 1999, Pirmieji Lietuvos olimpiečiai ir lietuviai – olimpiniai čempionai (1924–1936), *Sporto mokslas*. Nr. 1. P. 56–59.
10. Genevičius J., 1997, Lietuvos studentų laimėjimai universiadosė. *Sporto mokslas*. Nr. 4. P. 43–46.
11. Jakubavičienė I., 2006, Sportas ir politika: vokiečių sportinė veikla Klaipėdos krašte 1923–1939 metais. *Lietuvos istorijos studijos*. P. 38–53.
12. Jovaiša S., 1989, *Krepšinio aistrų sūkury*. Vilnius: Vyturys.
13. Karaliūnas L., 2003, *Odinio kamuolio pavilioti*. Kaunas: UAB „ABX Baltica“.
14. Karaliūnas L., 2001, *Mažos ir didelės krepšinio žvaigždės*. Kaunas: UAB „ABX Baltica“.
15. Karaliūnas L., 2006, *Krepšinio treneris Antanas Sireika*. Kaunas: UAB „ABX Baltica“.
16. Kalinauskas G., 2000, *Vilniaus „Žalgiris“ (Istorinė apybraiža)*. Vilnius: Diemedis.
17. Kavaliauskaitė Ž., Vitkus E., 2007, *Šiaulių rajono sportas*. Šiauliai: UAB Laimužė.
18. Krukauskas A., 1995, *Šiltas ir šaltas Lilehameris*. Vilnius: LTOK.
19. Klimkevičius A., 1997, Akademinio futbolo raida nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940). *Sporto mokslas*. Nr. 4. P. 49–55.
20. Laskienė S., 2006, *Sporto filosofija*. Vilnius: LKKA.
21. *Lietuva sugrįžo*, 1994. Vilnius: LTOK.
22. *Lietuvos kūno kultūros ir sporto istorija*, 1996. Red. H. Šadžius. Vilnius: Margi raštai.
23. *Lietuvos studentų sportas*, 1997. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras.
24. *Lietuvos slidinėjimo istorinė apžvalga*, 1998, Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras.
25. Marcinkevičiūtė M., 1997, *Vladas Garastas*. Vilnius: LTOK.
26. Matonis V., 2003, Estetinis ir meninis ugdymas sportu. *Pedagogika*. T. 68. P. 297–301.
27. Pacenka R., Kavaliauskas S., 1998, Sporto kaip socialinio – kultūrinio reiškinio samprata, *Sporto mokslas*. Nr. 4. P. 58–64.
28. Paškevičius F., 2001, *Saulės miesto regbis*. Vilnius: UAB Infosiūlas.
29. Paškevičius F. 2002, *Žolės riedulys Lietuvoje*. Vilnius: UAB Infosiūlas.
30. Požerskis R., Rakauskas R., 1987, „Žalgiris“ vyrai. Vilnius: Vyturys.
31. Saulis V. 1981, *Nuo Atėnų iki Maskvos*. Vilnius: Mintis.
32. Stonkus S. 2007, *Lietuvos aukštasis kūno kultūros mokslas: žmonės ir darbai*. Kaunas: LKKA.
33. *Šiaulių miesto istorija 1940–1995 m.*, 2007. Šiauliai: Saulės delta.

34. Šukys S., 2002, *Socialiniai, moraliniai sporto sociologijos aspektai*. Kaunas: LKKA.
35. Tamulaitienė R., 1997, Sporto organizacijos ir klubai Šiauliuose 1919–1940 metais. *Sporto mokslas*. Nr. 4. P. 46–49.
36. Tamulaitienė R., Veršinskienė N., Misevičius J., 1998, *Šiaulių sportas (istorijos metmenys)*. Kaunas: Aušra.
37. Tamulaitienė R., 1999, Lietuvos sportas ir Europos kultūrinė integracija. *Sporto mokslas*. Nr. 4. P. 48–52.
38. Tamulaitienė R., 2002, Žydų sporto raidos 1918–1940 metais Šiauliuose bruožai. *Sporto mokslas*. Nr. 2. P. 73–77.
39. Tamulaitienė R., 2002, Sportas Šiauliuose 1941–1944 metais. *Šiauliai Antrojo pasaulinio karo metais*. P. 119–130. Šiauliai.
40. Tamulaitienė R., 2004, Sporto organizacijos ir jų veikla Šiaulių apskrityje XX a. pirmojoje pusėje. *Šiaulių apskrities istorijos raida*. P. 118–131. Šiauliai: Saulės delta.
41. Tamulaitienė R., 2006, Sportas kaip socialinis-kultūrinis reiškinys regiono istorijoje (1990–2005). *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla. P. 430–444.
42. Tamulaitienė R., Lukavičienė V., 2009, Kūno kultūros specialybės studentų motyvacija sportinei veiklai: refleksijų analize. *Mokytojų ugdymas*. Nr. 12. P. 46–57.
43. Tokeris S., Talačka A., 1989, *Su krepšinio kamuoliu*. Kaunas: Aušra.
44. Lietuvos sportas Europos kultūros kontekste, 1998, *Europa ir Lietuva*. P. 56–61.

THE PROBLEMATIC OF SPORT AS SOCIOCULTURAL PHENOMENON IN LITHUANIAN HISTORIOGRAPHY

Malik Agamalijev, Regina Tamulaitienė

Summary

In the article physical culture and sport research objects are analysed, the results of sport as sociocultural phenomenon in historiography are presented, various works about Lithuanian sport as sociocultural phenomenon of historians, philosophers, sport workers, trainers are analysed from the aspect of importance of sport in personal, social and state development. The problem of the research is characterized by the question: What aspects of sport as sociocultural phenomenon are emphasized in Lithuanian historiography, what is particularity of its reflection?

The aim of the research is to analyse and summarise the main aspects of sport as sociocultural phenomenon in Lithuanian historiography. The object is the survey of sport as sociocultural phenomenon in historiography.

The historical analysis showed that by scientific level all the researches done to this moment can be divided into the three groups: works in which sport as sociocultural phenomenon is analysed in theoretical aspect, works of historians and scientists from other spheres on this topic, popular scientific literature on physical culture and sport. The problematic of researches consists of general aspects of Olympic, student sport, national identity, local sport and aspects of sport and cultural research. It became clear that general publications comprise the most important part of the researches done by historians, journalists, publications of sport workers, which are supplemented by large amount of popular scientific literature. Theoretical aspects of sport as sociocultural phenomenon make only a small part in historiography.

Keywords: historiography, sport as sociocultural phenomenon, sport history.

SPORTO, KAIP SOCIALINIO-KULTŪRINIO REIŠKINIO, PROBLEMATIKA LIETUVOS ISTORIOGRAFIJOJE

Malik Agamalijev, Regina Tamulaitienė

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjama kūno kultūros ir sporto tyrimų literatūra, pristatomi sporto, kaip socialinio-kultūrinio reiškinio, istoriografijoje rezultatai, nagrinėjami istorikų, filosofų, žurnalistų, sporto darbuotojų, trenerių įvairaus pobūdžio darbai apie Lietuvos sportą kaip socialinį-kultūrinį reiškinį, jo svarbą asmens, visuomenės ir valstybės raidai. Tyrimo problema charakterizuojama klausimais: Kokie sporto, kaip sociokultūrinio reiškinio aspektai, išryškinami lietuvių istoriografijoje? Kokia jų atspindėjimo specifika?

Tyrimo tikslas – išanalizuoti ir apibendrinti pagrindinius sporto, kaip socialinio-kultūrinio reiškinio, aspektus lietuvių istoriografijoje ir išaiškinti silpniausias tyrinėtojų veiklos puses, į kurias turėtų būti kreipiamos jų pastangos. Tyrimo objektas – sporto kaip sociokultūrinio reiškinio istoriografijoje apžvalga.

Istoriografinė analizė parodė, kad pagal mokslinio lygmenį visus iki šiol atliktus tyrimus galima skirstyti į tris pagrindines grupes: darbai, analizuojantys teorinius sporto, kaip socialinio-kultūrinio reiškinio, aspektus, istorikų ir kitų sričių mokslininkų darbai, nagrinėjama tematika, populiarūs mokslinė literatūra apie kūno kultūrą ir sportą. Tyrimų problematiką sudaro bendrojo pobūdžio, olimpinio, studentų sporto, tautinio tapatumo, lokaliniai, sporto ir kultūrinės integracijos aspektai. Išryškėjo, kad reikšmingiausią tyrimų dalį užima bendrojo pobūdžio istorikų, edukologų, žurnalistų, sporto darbuotojų publikacijos, kurias papildo gausi mokslo populiarinimo literatūra, o teoriniai sporto, kaip sociokultūrinio reiškinio, aspektai, istoriografijoje sudaro tik neįdomią dalį.

Prasminiai žodžiai: istoriografija, sportas kaip socialinis-kultūrinis reiškinys, sporto istorija.

Įteikta 2009-07-10